

SÜMERCE YAZILAN KANUNLARDA İKTİSADİ VE MUHASEBE BULGULARI

Ali Apalı¹
Tuğba Çulcu²

ÖZ

Toplumun yazılı kurlarının toplu gösterildiği metinlere kanunname olarak ifade etmek mümkündür. Kanunnameler sadece toplumsal konularda değil aynı zamanda iktisadi konularda da düzenlemeler içermektedir. Mali veya iktisadi konular muhasebe olaylarını doğuran konulardır. Bu noktadan hareketle kanunnamelerde iktisadi ve muhasebe bulgularını tespit ederek muhasebe tarihi literatürüne kazandırmak amaçlanmıştır. İlk kanunlar yazının icadı sonrasında Mezopotamya’da ortaya çıktığı için çalışmanın yer sınırı Mezopotamya bölgesi olmuştur. Mezopotamya’da ortaya çıkan kanunların tamamını incelemek çalışmanın kapsamını aşacağı için sadece Sümer dilinde yazılan ilk dört kanunname çalışmanın konu sınırı ve bu kanunların yazıldığı dönem de zaman sınırı olarak belirlenmiştir. Mezopotamya’da literatürün genel olarak kabul ettiği Sümerce olarak yazılan Urukagina, Ur-Nammu, Ana İttişu, Lipit İştur kanunnameleri olmak üzere dört adet hukuki metin bulunmaktadır. Bu kanunnamelerin incelenmesi sonucunda vergi, ceza, tazminat, kiralama ücret ödemeleri gibi birçok mali olayla ilgili ödeme hükümlerine ulaşılmıştır. Bunun yanında muhasebe olayını doğuran sözleşme ve kiralama gibi iktisadi anlaşma ifadelerine de rastlanılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Urukagina, Ur-Nammu, Ana İttişu, Lipit İştur, Muhasebe.

JEL Sınıflandırması: M49.

¹ Doç.Dr., Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Bucak Zeliha Tolunay Uygulamalı Teknoloji ve İşletmecilik Y.O., aapali@mehmetakif.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3521-0150

² tugba-culcu@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-1388-5533.

Atıf (Citation): Apalı, A., Çulcu, T. (2023). Sümerce Yazılan Kanunlarda İktisadi ve Muhasebe Bulguları. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*(25), 69-84.

Research Article / Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi / Received: 03.02.2023

Revizyon Tarihi / Revised: 03.07.2023

Kabul Tarihi / Accepted: 14.07.2023

THE FINANCIAL AND ACCOUNTING FINDINGS IN LAWS IN SUMERIAN LANGUAGE

ABSTRACT

The texts in which the written rules of the society are presented all together may be referred as law codes. Law codes contain regulations not only on social issues but also on financial issues. The economic or financial issues give rise to the accounting occasions. From this point of view, it is aimed to identify the financial and accounting findings in the law codes and to add them to the literature of accounting history. The study is limited to the Mesopotamia region as the first laws were made in Mesopotamia, following the invention of writing. Since attempting to analyze all the laws that were made in Mesopotamia would be beyond the scope of the study to, only the first four law codes prepared in Sumerian Language were taken as the subject limit and the period in which these laws were made was taken as the time limit of the study. In Mesopotamia, there are four legal texts which are generally accepted by the literature, written in Sumerian Language; Urukagina, Ur-Nammu, Ana Ittishu and Lipit Ishtar law codes. As a result of the analysis of these law codes, payment provisions related to many financial occasions such as taxes, penalties, compensations, rental wage payments were reached as well as economic agreements such as contracts and leases that give rise to the accounting occasion.

Keywords: Urukagina, Ur-Nammu, Mother Ittishu, Lipit Ishtar, Accounting.

Jel Classification: M49.

1. GİRİŞ

Mezopotamya’da sayısız devletin gelişiminde büyük katlısı olan Sümerlerde başta gerçek anlamda yazı kullanımının yanında matematik ilmi de gelişim göstermiştir. Sayılarla ifade edilmeye başlayan konular bugünlere kadar birçok alana yönelik bulguların araştırmasının zeminini oluşturmuştur. Tarih, arkeoloji, iktisat gibi birçok bilim dalı ile multidisipliner bir anlayışa sahip olan muhasebe bilimi de Mezopotamya bölgesine ait bulgulara ulaşmış ve ulaşmaya da devam etmektedir.

Bu çalışmada muhasebe tarihi disiplini kapsamında Mezopotamya’da ortaya çıkan ve Sümerce olarak yazılan dört kanunnameye iktisadi ve muhasebe bulgularına ulaşmaya çalışılacaktır. Bu doğrultuda öncelikle Sümerce yazılan ilk kanunlar hakkında genel bilgi verilmiş, sonrasında Urukagina, Ur-Nammu, Ana İttişu ve Lipit İştâr kanunlarının sadece iktisadi ve muhasebe bulgusu tespit edilen maddeler sırası ile verilecektir.

2. MEZOPOTAMYA’NIN SÜMERCE YAZILAN İLK KANUNLARI HAKKINDA

İlk yazılı hukuk kuralları, dünya medeniyetinin beşiği olarak kabul edilen Mezopotamya’da ortaya çıkmıştır (Kılıç ve Eser, 2016: 133). Mezopotamya’da hukuk ile mali olaylar düzenlenmiştir (Bilgiç, 1963: 104). Bu kanunlar incelendiğinde, dönemin yöneticileri tarafından geniş halk kitlelerini itaat altında tutabilmek ve halkların üzerinde otorite oluşturabilmek amacı ile yazılmıştır (Kılıç ve Eser, 2016: 133). Örneğin ticari hayatta

anlaşmaya aykırı davranışlar cezalandırılmaktadır. Satılan bir malın satılmamış olduğunu iddia etmek ve malın sahiplenilmesini önlemek amacı ile belge düzenlenmekte ve bu belgede aynı zamanda şahit kaydedilmektedir (Bilgiç, 1963: 104). Yine benzer şekilde tüccarlar mallarını bir şehirden diğer şehire sevk ettiklerinde ödemeler ve transfer edilen malların nitelikleri ve fiyatı bakır veya gümüşten olan bir kil tabletin üzerine yazılmaktadır (Provasi ve Farag, 2013: 72).

Tarihte bilinen en eski muhasebe bulgularını da içinde barındıran belgeler M.Ö. 3200-3100 yıllarına kadar uzanmaktadır. Bunlar killere üzerine kazınmış çivi yazısının öncüllerini temsil eden piktografik işaret dizileri şeklindedir (Provasi ve Farag, 2013: 70). Çivi yazısı ile yazılmış belgelerin büyük kısmını hukuki ve iktisadi konuları ihtiva etmektedir. Bu belgeler, günlük hayatın iktisad ve ticari bakımdan ilişkilerini yansıtan, alışveriş vesikalari, kira sözleşmeleri, borç-alacak işlemleri, mahkeme kayıtları ve aile hukukuna aittir. Ayrıca Assur-Kaniş ticaret mektupları ve hesap listeleri de bulunmaktadır (Tosun ve Yalvaç, 1989: 10).

Mezopotamya'da Uruk kentine (Sümerler) bağlı Eanna'nın anıtsal tapınak bölgesindeki tabletlerde tespit edilen metinlerin içeriğinde idari nitelikte olan çalışanlara dağıtılan erzakların ve malların kayıtları bulunmaktadır (Provasi ve Farag, 2013: 70). Uruk kenti Sümerlerin önemli şehirleri arasındadır. Sümerler, MÖ. 4. binyılın sonlarına doğru Mezopotamya'da görülmüşlerdir. Kökenleri tam olarak bilinmemektedir. Ancak İndus kültüründe aranmaktadır. Mezopotamya'nın yerli halkı olabilecekleri de ileri sürülmektedir. Sümerler, Erken Hanedanlar Dönemi'nde (MÖ. 2900-2350) Güney Mezopotamya'da her biri bir kralın yönetimindeki kent devletlerinde yaşamışlardır. Bunların hepsi merkezî bir tapınak etrafında kurulmuş ve etrafları bir sur ile çevrilidir. Çevresinde ise köyler bulunmaktadır. Eridu, Uruk, Ur, Lagaş, Kiş, Nippur, Umma gibi şehir devletleri arasında Uruk'un lider durumda olduğu bilinmektedir (Sivas, 2019: 7).

Sümerler her çeşit alım-satım işlerini, mübadele, kira, ödünç verme ve faiz gibi ekonomik hayatın işlemlerini kil tabletler üzerine çivi yazısı ile tespit ettikleri gibi, sosyal hayatın evlenme, boşanma, miras, evlatlık alma gibi olaylarını da ticari bir iş olarak gördüklerinden, bunları da yazılı belgelerle teşvik etmişlerdir. Bunun nedeni kuşkusuz gelişmiş bir ticaret zihniyeti ile izah etmek mümkündür (Kınal, 1983: 133).

Mezopotamya'nın muhtelif sitelerinde bulunan binlerce tablet arasında kanunların yazılı olduğu veya üzerine kanun maddeleri yazılı steller bulunmaktadır. Güney Mezopotamya şehirlerinde Sümerler egemen oldukları sürece bu kanunlar Sümerce yazılmıştır. Mezopotamya'da bugüne kadar bulunan kanunlardan yazılış sırasına göre Sümerce yazılan kanunlar şunlardır; (Kınal, 1983: 133).

- Urukagina Kanunu (M.Ö. 2350-2340)
- Ur-Nammu Kanunu (M.Ö. 2110-2095)
- Ana İttisu Kanunu (M.Ö. 2060-1960)
- Lipit-İstar Kanunu (M.Ö. 1935-1925)

Sümerce olarak yazılan kanunlar genel olarak standart bir kalıp içerisinde yazılmışlardır. Önsöz (Prolog), maddeler ve sonuç (prolog) olarak üçe ayrılan kanunlarda daha çok maddi cezalara dayanmaktadır (Sivas, 2019: 7). Bu zamana kadar konu ile ilgili Sümer dilinde yazılıp

tespit edilen kanunnamelerdeki iktisadi ve muhasebe bulgularının yer aldığı kanun maddeleri aşağıda sırasıyla incelenecektir³.

3. URUKAGİNA TALİMNANESİ/KANUNNAMESİ (M.Ö. 2350-2340)

Lagas Kralı Urukagina, bilinen en eski kanun koruyucudur (Tosun, 1973: 563). Urukagina kral olur olmaz halkın refahını arttırmak için toplumsal düzenlemeler yapmaya başlamıştır. Kralın düzenlediği kurallardan önce toplumsal düzen adet ve örfi kurallara göre belirlenmektedir (Öz, 2015: 188).

Urukagina'nın kanunu olarak bahsedilen metin aslında doğrudan kanun olarak kaleme alınmamıştır. Aslında reform talimatnamesi mahiyetinde olan metin, literatürde bazı tarihçiler tarafından kanun olarak kabul edilmektedir (Bilgiç, 1963: 107). İlk olarak sosyal reformlardan bahseden kanun M.Ö. 2350 yıllarına rastlamaktadır. Üç kil koni şekli üzerine oval plaka üzerine yazılan metnin 3-4 farklı versiyonu bulunmaktadır (Tosun, 1973: 563).

Eski Sümer Devri olarak kabul edilen Lagaş Hanedanı zamanında elde edilen vesikalarda, (Bilgiç, 1963: 106) mali hükümlerden bazıları, tapınak görevlilerinin vergi gelirlerini azaltarak daha çok kralın yetki ve gücünü arttırmaya yönelik olarak vergi gelirlerinin saraya aktarılmasını içermektedir. Örneğin tapınak görevlilerinin çiftçilerden aldıkları araziler geri verilmiş, vergi tahsildarlarının önemli bir kısmının görevlerine son verilmiş, temel hizmetlerin ücretleri iptal edilmiştir. Ayrıca memur ve rahiplerin, borç karşılığında halkın arazi ve mallarına el koymasını yasaklamış ve borçlara yönelik affı gündeme getirmiştir (Kılıç ve Eser, 2016: 139). Kanuna ait maddeler muhasebe alanı ile ilişkilendirilerek iktisadi ve mali bulgular aşağıda önce maddeler konularına göre sınıflandırılmış sonrasında ise bazı açıklamalar yapılmaktadır.

- Töre o zamanlarda vardı. Enlil'in kahramanı Ningirsu Urukagina'ya Lagaş krallığını verdiği zaman 3600 kişinin içinden elini...-den çekip çıkardığı zaman eski günlerin kesin hükümlerini koyduğu zaman Kralı Ningirsu'nun ona söylediği sözler memlekette yerleşti (M. VIII, 1-14).

Talimnamenin ilk maddelerinde 3600 kişiden bahsedilmektedir. Bu hesap kayıtlarının muhasebe bulgusu olarak kabul etmek mümkündür. Çünkü muhasebe, hesaplama ile başlayarak kayıtlara belirli bir ihtiyaç ile kullanımını doğurmaktadır.

- Gemi adamını oradan (gemiden) attı, eşeklerden, koyunlardan çobanı ayırdı. Dalyanlardan? balıkçı gözcülerini attı. Buğdayın başında duranı (bekçiyi) sepetlerden (ve) ambarın ağzından uzaklaştırdı. Besili beyaz koyunları besili göğüslü karınlı (?) kuzuları paraya koyduğu (sattığı) için çavuşu oradan uzaklaştırdı (M. VIII, 15-31; Kol. M. IX., 1).

³ Bu çalışmada incelenen Urukagina Kanunu, Ur-Nammu Kanunu, Ana Itisu Kanunu ve Lipit İstar Kanunu'ndan alınan kanun maddelerinin tamamı "Prof. Dr. Mebrure TOSUN ve Doç. Dr. Kadriye YALVAÇ'ın Sümer, Babil, Assur Kanunları ve Ammi-Şaduqa Fermanı" isimli orijinal eserin tercümesi olan kitaptan doğrudan alıntılanmıştır.

Tabletin devam eden kısmında belirli bir ücret karşılığında çalıştırılan (daha sonraki maddelerden anlaşıldığına göre çalışanlara ücret ödemesi getirildi) işçiler ile bir satış işlemine ait bilgiler kaydedilmiştir. Maddelerin para birimi karşılığında bir satış işlemi muhasebe işleminin varlığını işaret etmektedir.

- Rahiplerin vergisini saraya taşıyan görevliyi oradan uzaklaştırdı. Tanrı Ningirsu'yu Ensi'nin evlerinde Ensi'nin sulak tarlalarında kral yaptı. Kadın evinde, kadın tarlasında tanrıça Baba'yı tanrıçası yaptı. Çocuklara mahsus evde çocuklara mahsus tarlada Şulşuggana'yı kral yaptı. Ningirsu'nun hudutlarından denize kadar görevli (halkı sömüren, zorba memurlar) hiç kimseye bir şey söylemiyordu (Kol. M. IX, 2-25).

Bu kısımda rahiplerin ve bazı yetki sahibi memurların vergiler ve zorla alınan ödemelere karşılık bir düzenlemenin yapıldığı anlaşılmaktadır. Hem vergi ödemeleri hem de bu vergi görevlilerinin varlığı mali olayları ve muhasebeyi ilgilendiren konulardır. Eski çağlardan beri kamu otoritelerinin güç kullanarak halktan topladıkları nakdi ya da aynı varlıkların takibi muhasebe alanına giren konulardandır.

- Mezara götürülen adamın (tayını) 3 desti bira 80 (somun?) ekmek 1 yatak bir çift baş koyacak (yastık) dır. (memuriyet adı olabilir?) taşıdı (götürdü). 3/30 arpa (arpa için bir ölçü birimi anlaşılmalıdır) Ludimme götürdü. Enki'nin sazlığına yatan kimsenin (ölünün) birası 4 destidir. Ekmeği 240 (somundur) 1/5 arpa uh-mus (belki bir memuriyet adı (?)) getirecek. Sag-la-sal cinsi bir ekmek bir ölçü sultani yağ (en iyi yağ) rahibe Nindingir (tayın olarak) getirecek (M. IX- 26-35; M. X, 1-13).

Talimnamenin devam eden maddelerinde hangi iş karşılığında ne kadar aynı olarak ödeme yapıldığından bahsedilmektedir. Ödeme konusunda mezara götürülen kişiye ekmek bira ve yastık verilmesi söz konusudur. Bunun yanında iyi kalite yağ ile ödemenin yapılmasının yanında farklı işlerden dolayı farklı ölçülerde arpa ve bira miktarı ile ödeme de yine bu maddelerde kayıtlanmıştır.

- 420 (somun?) ekmek ayakta duranın, 40 (somun?) sıcak ekmek kapıda (?) duranın ekmeğidir. On sıcak ekmek sofralık ekmek(dir). 5 somun ayakta duranın 2 hubur (ölçü) ile 1 büyük desti bira Girsu'nun kalu rahipleri içindir. 490 (somun?) ekmek 2 hubur (ölçü), bir büyük desti Lağaş'ın kalu rahipleri içindir. 406 (somun?) ekmek 1 hubur (ölçü) ve bir desti bira kalu rahiplerininidir (M. X, 14-31).

Bu kısımda dini görevliler ve dini ritüellerde görevli olan kişilerin ödemelerine yönelik hükümler yer almaktadır. Ödeme miktarları yapılan işe göre değişmekle birlikte, farklı özelliklerde ekmek ve bira esas ödeme aracı olarak belirlenmiştir.

- 250 ekmek 1 hubur (ölçü) bira zanaatkarlarıdır. 18 ekmek 1 hubur ölçü bira Nanse şehrinin -lerininidir. Körlerinduran ayakta durma ekmeği bir tanedir. 5 ekmek gece için, 6 kara ekmek gece ve gündüz için 60 ekmek 1 hubur ölçü bira 3/30 (ölçü) arpa Zanaatkarlarıdır. ortadan kaldırıldı (?) artıklarını el açmalarını (dilenmelerini) ortadan kaldırdı. Rahip fakirin (?) bahçesine (artık) girmedi. (Erkeksiz bahçelere, ağaçlarını kesmek, meyvelerini kopamak amacıyla girilemeyeceğinden bahsedilmektedir) (X, 32-38; XI, 1-19).

Talimnamenin devam eden hükümlerinde zanaatkarlara ve daha çok toplumda dezavantajlı konumda olan kişilere yönelik ödemeler belirlenmiştir. Bu ödemeler yine farklı ölçülerde bira, ekmek ve arpa ile yapılması gerekliliğinden bahsedilmiştir.

- Kralın altında (maiyetinde) bulunan bir görevlinin iyi bir eşi doğarsa onun amiri ona satın alayım derse satın almak üzere iken gönlüme hoş görünen (gönlümün istediği) gümüşü tart derse (satın alacağı) gün satmıyacağım derse onun amiri, canı istediği gibi ona vurmasın (zorlamasın). Bir büyük adamın evi kıralın altında olan bir adamın evi ile bitişirse, o büyük adam onu satın alayım derse vaktaki (büyük adam) onu satın alayım gönlümün istediği kadar para tart, benim evimin değeri kadar arpa (ver) derse satmadığı zaman büyük adam (amir) kıralın altındakini (küçük adamı) zorlamayacaktır dedi. (Urukagina emretti) (M. XI, 20-38; M. XII, 1-11).

Bu kısımda hem canlı varlık hem de duran varlığa yönelik satış işlemi için yapılan anlaşmada ödeme aracı olarak gümüş ve arpadan bahsedilmektedir. Ayrıca anlaşmadan cayma hakkının varlığından ve anlaşmadan cayan satış yapan taraf olduğunda, onun satışı yapması için özellikle güçlü ve yetkili tarafın baskı yapmaması gerektiği kayıtlanmıştır. Bu kısımdaki maddelerin özellikle kral ismi zikredilerek kayıtlanması ticari faaliyetle ilgili hususların baskınlığını ifade etmektedir.

- Ödemedikleri borçtan dolayı hapis olan Lagaş'lıları (borçlu oldukları) arpadan, hırsızlıktan, öldürmeden dolayı hapis olan Lagaş'lıları memnun etti (ve) yıkadı (affetti). Özgürlüklerini koydu (verdi). Yetim ve dulu kuvvetli adam ezmesin diye Ningirsu ile bir sözleşme yaptılar. Bu sene içinde (Urukagina) Ningirsu'ya ait olan küçük Girsu kanalını tanrı Ningirsu için kazdı. Onun eski adını "Nippur'un dışında da kuvvetli olan Ningirsu kanalı" (olarak) koydu: Urukagina ona ad verdi. Nanşe'ye giden kanala onu bağladı temiz kanal kalbi parlak olan Nanşe'ye berrak su getirsin (M. XII, 12-44).

Kanunların son maddelerinde daha çok toplumsal konularla ilgili hükümler bulunmaktadır. Ancak yine karşılıklı ödeme işlemi muhasebe disiplini içerisinde mali bir konuda yerine getirilmeyen yükümlülüklerden dolayı cezai işlemlerin varlığı açıktır. Ayrıca yine mali bir konu olmamasına rağmen bir sözleşmenin varlığı dikkat çekicidir.

Kral Urukagina kanunları ile öncelikle din görevlilerinin gelir kaynaklarını azaltarak yetkilerini sınırlandırılmasını gerekli görmüştür. Bunu yaparken de toplumsal huzuru sağlayan güçlülerin zayıfları ezmesini engelleyen iktisadi düzenlemeleri yerine getirecek hükümler getirmiştir. Vergi toplayan memurların sayılarını azaltmış, meslek mensuplarının hakkettiği geliri adil bir şekilde alabilmelerinin önünü açmıştır. Ayrıca ticari hayata yönelik anlaşmaların bazı yönlerini hükme bağlamış ve cayma hakkının zarara uğramadan kullanılabilmesini göstermiştir.

Kanun maddelerinden anlaşılacağı üzere muhasebe tarihi açısından bazı hususlar öne çıkmaktadır. Hükümlerden ödemelerin konusuna göre farklı miktarlarda olabileceği gibi, esasen somun ekmek, bira ve arpa gibi aynı ödeme araçlarının kullanılmasının yanında gümüş ile de ödeme yapıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca ödemelerin bazılarının günün çalışma saatlerine göre de farklılaştığı ortaya çıkmıştır.

4. URNAMNU KANUNU (M.Ö. 2110-2095)

Ur-Nammu'nun adı ilk kez Ur'da bulunan Utuhegal yazıtında görülür. Bu yazıtta kendisinden "ur valisi" olarak söz edilir. Utuhegal'ın ölümünden sonra kendisini Ur Kralı ilan etmiştir. Dördüncü saltanat yılında "Akad ve Sümer Ülkelerinin Kralı" unvanını almıştır. Ur-Nammu'ya ait kitabeler başkent Ur, Nippur ve Eridu'da ele geçmiştir (Konar, AUZEF). Mezopotamya'da tam olarak kanun olarak kabul edilen vesika, 2100 yıllarına rastlayan ve III. Ur hanedanlığının ilk kralı olan Ur-Nammu'ya aittir (Kramer ve Falkenstein, 1954: 40-41).

Ur-Nammu Kanunu büyük olasılıkla ilk olarak kendisinden üç yüzyıl sonra yazılan Hammurabi Kanunları gibi bir dikilitaşa yazılmıştı. Ancak bu dikilitaş ya da bunun bir kopyası henüz bulunamamıştır. Yalnızca kötü korunmuş olan kil tablet bulunabilmiştir (Kramer, 2002: 118). Tablet kanun kısmının yazıldığı kısım kırık ve eksiktir (Tosun ve Yalvaç, 1989: 12).

Kralın adı ile anılan kanunlar Sümer ve Akad topraklarında sosyal adaleti ve toplumdaki bazı konularda düzeni sağlamak amacı ile hazırlanan yenilik hareketidir. Kanun hükümleri dördü ön, dördü de arka yüzeyde olmak üzere toplam sekiz sütuna ayrılarak bir tablet üzerine yazılmıştır. Sütunlar 45 küçük satırdan oluşmakta ve çok azı okunabilir durumdadır (Kramer, 2002: 117). Tespit edilebildiği kadarı ile kanun metninde maddelerden önce giriş kısmında dini ve tarihi konulardan bahsedilir. Bunun yanında idari yolsuzluklarından ve onların kaldırılması için yapılan reformlardan, çeşitli ölçü ve ayarların düzenlenmesinden ve son olarak yoksul halkın korunmasına yönelik alınan tedbirlere yönelik açıklamalar bulunmaktadır (Tosun ve Yalvaç, 1989: 12). Kanun metin kısmında birinci ve dördüncü madde dahil olmak üzere ilk dört madde kırık olduğu için okunamamıştır. Devam eden kısımda yer alan kanun maddelerinden tespit edilen iktisadi ve muhasebe bulguları aşağıdaki gibidir.

- Eğer, bir adamın bakire kölesinin (bikrini) bir adam düşmanca bozarsa.... O adam 5 şegel gümüş tartacaktır (ödeyecektir) (M. 5, 232-239).
- Eğer bir adam eşini (kız olarak aldığı) boşarsa 1 mana gümüş tartacaktır (M. 6, 240-244).
- Eğer dul olarak aldığı kadını boşarsa 1/2 mana gümüş ödeyecektir (M. 7, 245-249).
- Eğer bir sözleşme tabletiyoksa (dulla) beraber (kucağında) yatan adam para ödemeyecektir (M. 8, 250-255).
- Eğer bir adam, bir adamı büyücülükle (itham ederse) nehir tanrıçasına (onun adaletine) götürülür (nehre atılır). Eğer nehir tanrısı temize çıkarırsa götürülen (itham eden) 3 şekel gümüş tartacaktır (M. 10, 270-280).
- Eğer bir adamın eşini zina ile (kucakta yatmakla) bir (başka) adam itham ederse nehre gidiş temize çıkarsa onu itham eden adam 1/3 mana gümüşten tartacaktır (M. 11, 281-290).
- Eğer damat adayı (gelini takib eden) kayın pederinin evine girerse kayın peder (onun eşini) sonradan bir adama verirse getirdiği hediyelerin iki katını (kayın peder) tartacaktır (ödeyecektir) (M. 12, 291-301).

- Eğer Bir köle kadın şehrinin hududunu aşarsa bir adam onu (geri) çevirirse kölenin sahibi onu geri getiren adama x şekel gümüş tartacaktır (M. 14, 316-323).
- Eğer bir adam, bir adamın silah ile kendi ayarında birinin ayağını kırarsa 10 şekel gümüş tartacaktır (M. 15, 324-330).
- Eğer bir adam, bir adama silahıyla vurarak kemiğini kırarsa 1 mana gümüş tartacaktır (M. 16, 331-338).
- Eğer bir adam, bir adamın (bakır bir bıçakla ?) 2/3 mana gümüş tartacaktır (M. 17, 339-344).
- Eğergetirsin, eğer klesi yoksa (karşılığı) 10 şekel gümüştür ona ödesin. Eğer gümüşü yoksa başka bir şeyle ödemeyecektir (M. 18, 19, 20, 21, 35-40).
- Eğer bir kimsenin kadın kölesi, (evin) hanımı gibi davranırsa küfrederse (evin hanımına veya beyine) 1 ölçü tuzla (evin hanımı veya beyi) onun ağzını yakacaktır (M. 22, 45-51).
- Eğer bir adam şahitliğe çıkarsa (onun) bir hırsız (yalan yere yemin etmek) tespit edilirse 15 şekel gümüş tartacaktır (M. 25, 34- 40).
- Eğer bir adam şahitliğe çıkarsa yeminden dönerse (kaçarsa) mahkemede söz konusu olan şey neyse onu ödeyecektir (M. 26, 41-46).
- Eğer bir adamın ekime hazır tarlasını bir (başka) adam tarla olarak işler (ve) ekerse dava edildiğinde (müteceviz) bunu dikkate almazsa o adam masrafları ödeyecektir (M. 27, 47-54, 1).
- Eğer bir adamın ekime hazır tarlasını bir başka adam su altında bırakırsa 1 iku'luk tarla için 3 gur arpa ölçecektir (M. 28, 2-7).
- Eğer bir adam ekime hazır tarlasını ekmek için bir adama verirse (o adam) onu ekmesse işe yaramaz (?) tarla haline getirirse tarlanın her iku'su için 3 gur arpa ölçecektir (M. 29, 8-17).
- Eğer.....(kırık) (M. 30, 18...).

Kanun maddelerinin yazılı olduğu tabletin bazı kısımları kırık olduğu için içeriği okunamadığı ifade edilmiştir. Ancak elde olan maddelerin tamamı eğer ile başlayıp, bir yaptırım ifadesi ile tamamlanmıştır. Maddelerin tamamında bir ceza ifadesi yer alırken, ödemeler bazen gümüş gibi değerli maden ile yapılması ifade edilirken, bazen de arpa gibi hububat ile yapılması gerektiği belirtilmiştir. Bu ödemelerin tamamı muhasebe açısından öne çıkan bulgulardır. Ayrıca “masraf” ifadesi ile yine maliyet kavramına atıf yapılmakta olup, muhasebenin konusunu ilgilendiren başka bir husus olmuştur. Yine maddelerde sözleşme akdinden bahsedilmekte, bu da yine dolaylı olarak muhasebe bilimini ilgilendiren konulardandır. Kanunda ödenmesi gereken cezalar Gur, mana, ölçü, şekel gibi farklı ölçü birimleri ile ifade edilmiştir.

5. ANA İTTİŞU KANUNU (M.Ö. 2060-1960)

Sümerce yazılan kanunların üçüncüsüdür (Aslında bir öğretici okul kitabı formatında olan Ana İttisu serisi, Eski Babil (2003-1595) dönemine ait Nippur ve Assur kopyaları olarak, iki nüsha halinde ele geçmiş bir yasa metnidir. Seri halindeki metin, katiplere hukuki belgelerin düzenlenmesinde kullanılacak ifade formüllerini öğretmek üzere yazılmıştır. Sümerce-Akadca olmak üzere iki dilli (bilinguis) olup, yedi tablettten ibarettir. Birinci tablet, seriye adını veren ve sözleşme dilinden alınan ANA İTTISU “vadesi gelinceye kadar” ifadesi ile başlar. Yedinci tablet özellikle aile hukuku ile ilgili maddeler içerir (Dinçkol, 2003: 6).

Literatürde Ana İttisu'nun bir kanundan öte kâtiplerin becerilerini geliştirmek, dava açarken yasal terminolojiye hâkim olmaları, sözleşme ve anlaşma hazırlama gibi hukuki süreçleri öğretmek amacı ile hazırlandığını iddia edenler de bulunmaktadır (Roth, 1995: 2).

Bu kanunların kim tarafından, hangi şehirde ve ne zaman çıkarıldığı bilinmemektedir. Fakat bazı maddelerinin Ur-Nammu Kanunları ile benzerlik göstermesi, Ana-İttuşu Kanunları'nın da III. Ur Sülalesi zamanında (MÖ 2060-1960) çıkarılmış olabileceği kanaatini uyandırmaktadır.

- Eğer bir evlat, babasına babam değilsin derse, onu (babası) traş edecek ve ona kölelik damgası vuracak, gümüş karşılığı onu verecektir (satacaktır). Eğer koca karısına, sen benim karım değilsin derse gümüşten ½ mana tartacaktır. Eğer bir adam bir işçi (köle) kiralarsa, (o) ölür (veya) kaybolur (veya) kaçarsa, işi terkederse veya hastalanırsa, bir günlük emeği (ücreti) karşılığı bir BAN arpa sayacaktır (verecektir) (Lev.VII, Kol.III, 23, Kol.IV, 8, Kol. IV. 13).

Örnek olarak verilen birinci kanun maddelerinde bir insanın gümüş karşılığı satış işleminden bahsedilmektedir. Hem satış işleminin varlığı hem de para birimi muhasebe işlemini gerektiren konulardır. İkinci örnekte yine gümüş karşılığı bir ödemededen bahsedilmektedir. Üçüncü verilen kanun maddesinde (IV,13) ise öncelikle bir kiralama işleminden, sonrasında ise emeğin ücret karşılığı olarak arpa ile ödeme konusu öne çıkmaktadır. Kanunun yer aldığı Asur nüshasında tespit edilen maddeler aşağıdaki gibidir.

- Eğer bir gümüş tartamassa, gündelik olarak ona arpa tartacaktır. Eğer arpa tartamassa (tartacak arpası yoksa) her GUR arpaya faiz (olarak) 10 BAN arpa ilave edecektir. Eğer gümüş tartamassa, arpa da yoksa, gelecek yılda arpa ve faizi sayacaktır. Eğer gümüş varsa, 1 mana 12 şegel gümüşü faiz olarak ilave edecektir. Eğer gümüş tartamassa, 1 şegel gümüş için 1 GUR arpa ölçecektir (M. III, 1, M. III, 15, M. III, 4, M. III, 8, M. III, 12).

Kanunun asur nüshasında daha fazla mali konular yer almaktadır. Günlük ödemenin arpa ile ödenmesi, eğer arpa verilemediğinde buna faiz işlediğini ve yine ilave arpa verilmesi gerektiği hükme bağlanmıştır. Faiz ödemelerinin yanında ödemelerin hem arpa hem de gümüş para ölçüsü ile ödenmesi muhasebenin paraya dayalı işlem konusunu akla getirmektedir. Gümüş para cinsi olarak da hem mana hem de şegel birimlerinden bahsedilmiştir.

6. LİPİT İSTAR KANUNU (M.Ö. 1935-1925)

İsin şehrindeki İsin sülalesinin beşinci kralı olan Lipit İstar tarafından ortaya çıkarılan bir kanundur. Lipit İstar Kanunları'nın dikkate değer ilk husus, kralın Sami asıllı olmasına rağmen halk Sümerli olduğu için kanun metni Sümerce yazılmış olmasıdır (Kılıç ve Eser, 2016: 142).

Bu kanun metni de Prolog, kanun maddeleri ve epilog olmak üzere üç bölüme ayrılmıştır (Weidner; Sevimcan, 1950: 380). Kanunun prolog bölümünün ilk beş satırı kırıktır (Öz, 191). Kanun prolog 100 satır uzunluğunda olup, 38 paragraf tamamen veya kısmen restore edilmiştir. Sümerce kaleme alınan kanun, doğrudan doğruya sümer kültür mirasına, yeni sürmer çağı ve III. Ur hanedanı yeni sona erse de Sümercenin hala kullanılmakta olduğunu ortaya çıkarmaktadır (Bilgiç, 1963: 110).

Hammurabi kanunlarına benzemesi dolayısıyla bilim dünyasında Hammurabi kanunlarının ilk hali olarak kabul edilmektedir (Weidner; Sevimcan, 1950: 380). Lipit İstar, Hammurabi Kanunlarından 150 küsur yıl önce yazılmıştır (Tosun, 1973: 567). Lipit İstar kanunu gemi kirası, hayvan kirası, mülkiyet, köle hukuku, tımar görevleri, veraset ve evlenme hukuku gibi konulardan bahsetmektedir. Bu konulardan birkaç hükmü, hammurabi kanunlarının aynısı gibi olup, eski hukuki eserlerle edebi ve hukuki bağlantısı da benzerlik göstermektedir (Weidner; Sevimcan, 1950: 380).

Lipit İstar kanunlarında yer alan iktisadi ve muhasebe bulgularının yer aldığı maddeler aşağıdaki sıralanmaktadır. Bulgu tespit edilemeyen maddeler konu kapsamı doğrultusunda çalışmaya dahil edilmemektedir. Örneğin prolog kısmında herhangi bir bulgu tespit edilmediği için doğrudan maddeler kısmına geçilmiştir.

- Eğer bir adam bir gemi kiraladıysa yola... (sevkettiyse) koyduysa(Kol M. XI, 12-17). Hediye...Yapacaktır. eğer bahçesini bir bahçivana Yetiştirmek için verirse bahçivan bahçenin sahibine...(33 satır kırık). Eğer bir adam, bir adama ağaç dikmek için geniş tarla verirse, O işlenmemiş tarlayı meyva bahçesi haline getirmeyi tamamlamazsa (yapmazsa) bahçeyi diken adama ağaç dikmekte ihmal ettiği kısmı, onun hissesinin bir bölümü olarak ona verecektir (Kol. M. XII, 8-50, Kol M. XIII, 1-7).

Maddelerde gemi kiralama işinin bulunmasının yanında yine benzer şekilde her ne kadar kırık satırlar olsa da bahçenin kiralanması yine muhasebe işlemini doğuran olaylardan biridir. Devam eden maddede ise verilen tarlanın boş bırakılmasının bedeli olarak tarlanın verilmesinden bahsedilmektedir.

- Eğer bir adam bir adamın bahçesine, girerse hırsızlıkla yakalanırsa 10 şegel gümüş tartacaktır. Eğer bir adam bir adamın bahçesinden ağaç keserse 1/2 mana gümüş tartacaktır (Kol. M. XIII, 9, 8-14, 10, 15-19).

Bu maddede, hırsızlık eylemi sonrasında gümüş ile ceza ödeme işleminden bahsedilmektedir. Yine benzer şekilde ağaç kesme eyleminden sonra mana ölçüsü ile gümüş ödenmesi işlemi hükme bağlanmıştır. Her iki kısımdaki ödeme işlemleri mali bir olay sonrasında muhasebe sürecini ilgilendiren bir durumdur.

- Eğer bir adamın evine bitişik olan, bir başka adamın ekilmemiş tarlası ihmal edilirse ve evin sahibi ekilmemiş tarlanın sahibine senin tarlan ihmal edilmiştir, benim evime bir adam hırsızlık için girebilir. Evini sağlamaştır derse bu sözleri doğruladığında tarlanın sahibi(nin) yok olan eşyalarını ona ödeyecektir (M. 11, 20-34).

On birinci maddede ise daha çok önlem alınması sonrası ortaya çıkacak olan zararın karşılanmasına yönelik bir durum söz konusudur.

- Eğer bir adamın erkek veya kadın kölesi şehrin içine kaçarsa başka bir adamın evinde bir ay kadar oturursa (bu) ispat edilirse köleye karşılık köle verilecektir (M. 12, 35-43).

Bu maddede ise dönemine göre adil bir uygulama söz konusudur. Dönemde köleler mal olarak kabul edildiği için, kaybedilen bir varlığın karşılığında yine takas anlayışı ile başka bir varlığın verilmesi hükme bağlanmıştır.

- Eğer kölesi yoksa 15 şegel gümüş tartacaktır (M. 13, 44-47).

On üçüncü madde bir önceki maddeye atıf yaparak, eğer köle karşılığında köle verilemiyorsa bunun bedeli olan gümüşün karşı tarafa ödenmesi işleminden bahsetmektedir ki, bu durum da yine bir ödeme işlemi olarak muhasebe alanını ilgilendiren bir olaydır.

- Eğer bir adamın kölesi efendisine köleliğini ödediyse, efendisine köleliğini iki misli (ödediği) doğrulanırsa o köle serbest bırakılacaktır. Eğer miqtum kral hediyesi ise o alınmayacaktır. Eğer migtum kendi isteği ile bir adama giderse o adam onu alıkoymayacaktır. Gönlünün istediği yere gidebilir (M. 14, 48-54, Kol. M. M. XIV M. 1-4, M. 15, 5-6, M. 16, 9-15).

Burada kölelikten çıkılmasının bir bedeli olduğu ve bu bedeli ödemesi gerektiğinden bahsedilmektedir. Yine iktisadi bir olay söz konusudur.

- Eğer bir evin sahibi veya sahibesi evin vergisini vermezse ve bir yabancı adam onu verirse üç sene için (sahibini) oradan çıkaramayacaktır. Evin vergisini veren adam evi üzerine alacak evin sahibi (ise) şikâyette bulunamayacaktır. E(ğ)e, ev sahibi (metin kırık) (kadına) hediye edilen baba evinin hediyesini varis olduğu için (koca) alacaktır (M. 18, 25-39, M. 21, 40-44).

On sekizinci ve yirmi birinci maddelerde ev vergisi konusu hükme bağlanmıştır. Bu maddelerde vergi konusunun ne kadar önemli olduğu da ortaya çıkmaktadır. Vergiler devletlerin asıl gelir kaynakları olduğu için muhasebenin de asıl konuları arasındadır. Bu nedenle bu maddelerin doğrudan muhasebe alanını ilgilendiren olaylar olduğu aşikardır.

- Eğer evlendiği sonraki eş ona çocuk doğurursa (kadının) babasının evinden getirdiği başlık çocuklarına, önceki eşin çocuğu ve sonraki eşin çocuğu (ise) (yalnız) babalarının malını eşit olarak aralarında bölüşecektir. Eğer bir adam bir kadın alırsa (evlenirse) (kadın) ona çocuk doğurursa çocukları hayatta ise ayrıca bir cariye, efendisine çocuk doğurursa baba, cariye ve çocuklarına özgürlüklerini verirse cariyenin çocukları efendisinin çocukları ile evi bölüşmeyecektir (M.24, 23-35, M.25, 36-49).

Yirmi dördüncü maddede miras olarak mal paylaşımı ve ev paylaşımı ile ilgili bir hükümden bahsedilmektedir. Bu durum günlük hayatın iktisadi boyutunun düzenlenmesine yöneliktir.

- ...(17 satır eksik)... evin bölüşülmediği (eğer) doğrulanırsa 10 şegel gümüş tartacaktır (M.33, 37-39).

Otuz üçüncü maddenin baş tarafı eksik olduğu için konu açık değildir. Ancak miras paylaşımı ile ilgili önceki maddelerden yola çıkarak yine benzer şekilde evin bölüşülmemesi durumundaki ödenecek tutar ile ilgili bir durum söz konusudur.

- Eğer bir adam bir öküz kiralarsa sırtını (boyunduruktan dolayı) zedelerse fiatının üç katı tartacaktır. Eğer bir adam öküz kiralarsa, (onun) gözüne zarar verirse fiatının yarısı kadar tartacaktır. Eğer bir adam öküz kiralarsa, boynuzunu kırarsa fiatının ¼ nü ödeyecektir. Eğer bir adam öküz kiralarsa kuyruğunu zedelerse fiatının ¼ nü ödeyecektir (M.34, 40-41, M.35, 45-48, M. 36, 49-52, M. 37, 53-57).

Otuz dördüncü maddeden otuz yedinci madde de dahil dört maddede öküz kiralama konusuna önem verilmiştir. Dönem dahilinde düşünüldüğünde değerli bir varlık olduğu için kiralama işlemi sonrasında ortaya çıkacak olan olası zararlardaki ceza bedellerini hükme bağlamıştır. Bu maddelerde hem iktisadi hem de muhasebe alanını ilgilendiren, kiralama ve ödeme işlemlerinin varlığıdır.

Bundan sonraki maddeler Epilog kısmına aittir. Bu kısımda doğrudan iktisadi veya muhasebe bulgusu tespit edilememiştir.

Lipit İştar kanunları, Sümerce olarak yazılan kanunların sonuncusudur. Bundan sonra Mezopotamya'da ortaya çıkan kanunlar, yönetenlerin dilinde ve Akkadça olarak yazılmıştır (Memiş, 2021: 15).

7. SONUÇ

Mezopotamya tarihinin dönüm noktalarından olan devletlerden biri Sümerlerdir. Sümerler döneminde yazının kullanılması, toplumsal yaşamda birçok alanda değişikliğe neden olmuştur. Bunların başında sözlü kanunların terkedilerek yazılı hukuk kurallarının kullanılmaya başlamasıdır. Sümer dilinde yazılan dört kanun bu çalışmada incelenmiştir. Kanunların bazı ortak özellikleri bulunmaktadır. Öncelikle kanunların geneli toplumsal düzenin tesis edilmesi ve adalet sistemindeki belirsizlikleri ortadan kaldırılması için krallar tarafından hazırlanmıştır. Kanunlar prolog, maddeler ve epilog olmak üzere üç kısımdan oluşmuştur. Hükümler genel olarak madde kısımlarında ticaret, sözleşme, kiralama, ceza ödemeleri gibi birçok konularda hazırlanmışlardır.

Muhasebe tarihi içerisindeki muhasebe bulguları son dönemin muhasebe sistemi ile karşılaştırılmaması gereken önemli bir konudur. Muhasebe tarihi çalışmalarını anlamak öncelikle bulguların dönemi içerisinde değerlendirilmesi bir zarurettir. Bulgular bazen kayıt işlemi olarak ortaya çıkarken bazen de hesaplama veya ticari hayatın bir parçası olarak tarih sahnesinde yerini alır. Bu çalışmada da toplumsal adalet sistemini yön veren kanunlarda

muhasebe bulgularının varlığı araştırılmıştır. Bu doğrultuda çalışmada sadece muhasebe bulguları değil aynı zamanda muhasebe olaylarını dolaylı olarak da olsa ortaya çıkaran mali ve iktisadi kanun maddelerine yer verilmiştir.

Çalışmada ele alınan kanun maddelerinde birçok iktisadi ve muhasebe bulgusu ortaya çıkarılmıştır. Bunların başında tahsil işlemlerine ait farklı konularda ödemelerdir. Bu ödemeler bazen kiralama, bazen de ceza ödemeleri olarak kanunlarda yer almıştır. Ayrıca ücret ödemeleri, vergi ödemeleri ya da miras düzenlemesine yönelik olarak da kayıtlanmıştır. Ödeme işlemleri bazen değerli maden olarak gümüş ile ödenirken bazen de ekmek, bira ve arpa gibi mal karşılığı yani aynı olarak ödeme işlemleri gerçekleştirilmiştir. Ödeme işlemlerinde farklı ölçü birimleri kullanılmıştır. Gur, mana, şekel (şegel), hubur (ölçü) gibi birimler genel olarak kanunlarda yer almıştır.

KAYNAKÇA

- Bilgiç, E., (1963). Eski Mezopotamya Kavimlerinde Kanun Anlayışı ve An'anesi. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 21(3-4), 103-119.
- Dinçkol, B., (2003). *Eski Önasya Toplumlarında Suç Kavramı ve Ceza*. Türk Eski Çağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları: 22, İstanbul.
- Driver G.R. ve Miles, J. C., (1952). *The Babylonian Laws I*. Oxford Press.
- Kılıç, Y., ve Eser, E., (2016). Eski Mezopotamya Hukukunda Dini Normlar. *Belgi*, 11 (1), 133-150.
- Kınal, F., (1983). *Eski Mezopotamya Tarihi*. Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Basımevi, Ankara.
- Kramer, S., N., (2002). *Sümerler*. Tarihleri, Kültürleri ve Karakterleri, (Çev. Özcan Buze) Kabalcı Yayınları: 146, İstanbul.
- Kramer, N. ve Falkenstein, A., (1954). Ur-Nammu Law Code, *Orientalia*. 23(1), 40-51, www.jstor.org/stable/43073169. (Erişim: 21.01.2023).
- Memiş, E., (2021). Eski Yakın Doğu'da Adalet Anlayışı ve Kanun Koyucular. *Uluslararası Eskiçağ Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 1-37.
- Öz, E., (2015). *Eski Mezopotamya'da Hukuk Kurallarının Oluşumu Sürecinde Adalet Anlayışı ve Bazı Hukuki Sorunların Çözümünde Nehir/Su Ordali Uygulaması*. Ankara Üniversitesi Yayınları No: 476, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- Provasi, F., ve Farag, A., P., (2013). Accounting in Ancient Times: A Review of Classic Reference. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 5, 68-87.
- Roth, M., T., (1995). Law Collections from Mesopotamia and Asia Minor, *Scholars of Press, Atlanta*.
- Sivas, H., (2019). *Genel Uygarlık Tarihi*. (Ed. Taciser Sivas) Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, Eskişehir.
- Tosun, M., (1963). Hammurabi'nin Toprak Kanunları. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, DTCF Dergisi*, 21, 127-141.
- Tosun, M., ve Yalvaç, K., (1989). *Sumer, Babil, Assur Kanunları ve Ammi-Şaduqa Fermanı*. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2. Baskı, Ankara.

Tosun, M., (1973). Sumer, Babil ve Assur'lularda Hukuk, Kanun ve Adalet Kavramları ve Bunlarla İlgili Terimler. *Belleten*, 37(148), 557-582.

Weidner, E., (1965). Dünyanın En Eski Kanunnameleri. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* (çev. Hasan Sevimcan), 7(1), 379-383.

EKLER

Ek-1: Urukagina Kanunlarından

- 9) e-šè-gar
 10) inim lugal-ni
 11) ⁴Nin-gir-su-ke₄
 12) e-na-dug₁-ga
 13) ba-tuš
 14) má-ta
 15) lú-má-lah₄
 16) e-ta-šub
 17) anšu-ta
 18) udu-ta
 19) ú-du-bi
 20) e-ta-šub
 21) ù-sar-ú-mu₁₀-ta
 22) essad
 23) e-ta-šub
 24) še-gub-ba
 25) šutug-gi-ne-ta
 26) ka-gur₇
 27) e-ta-šub
 28) maš udu-babbar-ka
 29) maš sila-gab-ka-ka
 30) kùg-a gà-gà-da
 31) maškim-bi
- Kol. IX 1) e-ta-šub
 2) il sangu-sangu-ne
 3) é-gal-šè

- 19) ⁴šul-šag-gà-na
 20) lugal-ba
 21) i-gub
 22) ki-sur-ra
 23) ⁴Nin-gir-su-ka-ta
 24) a-ab-šè
 25) maškim lú-nu-e
 26) lú ki-mah-šè-túm
 27) káš-ni 3 dug
 28) ninda-ni 60+20-am₆
 29) l giš-ná
 30) l maš-sag-gá
 31) ùh-mùš-e
 32) ba-tùm
 33) 3/30 še lú-dim₆-ma-ke₄
 34) ba-túm
 35) gi ⁴En-ki-ka-ka

- Kol. X 1) lú ù-túm
 2) kaš-ni 4 dug
 3) ninda-ni 60×4 -am₆
 4) 1/4 še
 5) ùh-mùš-e
 6) ba-túm
 7) 3/30 še
 8) lú-dim₆-ma-ke₄
 9) ba-túm

Ek- 2: Urnammu Kanunlarından

- 97-103 satırlar kırık
 104) [u₄-ba ⁴ur-⁴]nammu
 105) [nitah- kalag]-ga
 106) [lugal-uri⁴-]ma
 107) [lugal -ki-en-gi-]ki-uri
 108) [á-⁴]nanna
 109) [lugal -ur] u-ta
 110) [inim]-gi-na (Finkelstein'a göre)
 111) [⁴utu]-ta
 112) [nig-ni]-sá
 113) [kalam-ma hu]-mu-ni-gar
 114) [nig-erim]
 115) [nig-á-zi]
 116) [⁴tuk]ul he-mi-gi₄
 117) nam-garàš
 118) má-lah-gal
 119) utùl-e ⁶ba
 120) gud-dib udu-dib
 121) anše-dib
 122) uri(?)-lú- du₆ [x x] (Finkelstein'a göre)
 123) ki-en-gi ki-uri
 124) šu ba-an-[bar]
 125) u₄-[ba]
 126) ⁶š(?)ÚH⁴
 127) Mára [-da⁴]

- 149) hé-ni-ge-en
 150) u₄-ba
 151) gú-⁴idigna
 152) gú-⁴[buranun-na]
 153-160 satırlar kırık
 161) GAL-NI lugal hé-ib-tuku
 162) nu-sig lú-nig-tuku-ra
 163) ba-ra-<na>-an-gar
 164) mu-un-sum lú-á-tuku-ra
 165) ba-ra-na-an-gar
 166) lú-l-gin-e
 167) lú-l-ma-na-ra
 168) [ba-ra-na]-an-gar
 169-195 satırlar kırık

Kol. V § 1-196) tu[kum-bi]

- 197-205 satırlar kırık
 206) àm
 207) ni in-na-gub-bu
 208-230 kırık (tamamlama¹ar için Finkelstein'a bk.)
 § 5 231) tukum-bi
 232) [gemé-lú]
 233) a-nu-gi₄-a
 234) nig-á-z[i-g]a
 235) lú in-az

Ek-3: Ana Ittisu Kanunlarından

Lev. VII, Kol. III

- 23) tukum-bi dumu-ad-da-na-ra
Akk.) šum-ma ma-ru a-na a-[bi-šú]
24) ad-da-mu nu-me-a
Akk.) ul a-bi a[t-ta]
25) ba-an-na-an-dug₄
Akk.) iq-ta[b]i
26) dubbin mi-ni-in-AG-a
Akk.) ú-g[al-la]-ab-su
27) gár-ra-aš mi-ni-in-dù-e
Akk.) ab-bu-[ut]-tum i-ša-ak-kán-šú
28) ù kù-babbar.GA.aš mi-ni-in-sum
Akk.) ù a-na kaspi t-nam-din-šú
29) tukum-bi dumu ama-na-ra
Akk.) šum-ma ma-ru a-na um-mi-šú
30) ama-mu nu-me-en ba-an-an-dug₄
Akk.) ul um-mi at-ta iq-ta-bi
31) kiš₄-a-ni dubbin-ù-bi-in-si-eš
Akk.) mu-ut-ta-as- su ú-gal-bu-ma
32) uru^{ki}-a-mi-ni-ib-ni-gin-e-[n]e
Akk.) a-la-am ú-ah-ha-ha-ru-šú
33) ù é-ta ba-ra-DUL+DU-[d]è
Akk.) ù i-na bití ú-še-šu-šú

Akk.) iq-ta-bi

- 44) [é níg-g] ^{ki}-na-ta
Akk.) ina bití u u-na-a-ti
45) [ba-ra]-DUL+DU-dè
Akk.) i-te-el

Kol. IV

- 1) tukum-bi
Akk.) šum-ma
2) dam-e dam-na
Akk.) aš-ša-ta mu-us-sa
3) hul-ba-an-da-gig-a-ni
Akk.) i-zi-ir-ma
4) dam-mu nu-me-en
Akk.) ul mu-ti at-ta
5) ba-an-na-an-dug₄
Akk.) iq-ta-bi
6) id-da-šè
Akk.) a-na na-a-ri
7) ba-an-eum-mu
Akk.) i-na-ad-du-šú
8) tukum-bi
Akk.) šum-ma

Ek-4: Lipit Istar Kanunlarından

- 10) [ib-š]i-húl-la
11) [sag-ki]-zalag-ga-ni-šè
12) mu-un-ši-in . . . [-a]
13) i-si-in^{ki}
14) in-dub-ha
15) an-ni-gar-ra-na
16) bal-sag₅-ga
17) nam-lugal
18) ki-en-gi ki-uri
19) im-m[a-n]a-si-mu-uš-a
20) u₄-ba
21) ^{ki}li-pi-it-is₄-tar
22) sipad-giš-tuku
23) mu-pád-da
24) ^{ki}nu-nam-nir-ra
25) níg-si-sá
26) kalam-ma-gá-gá-dè
27) I.AN.UTU^{ss}
28) ka-ta ku₄-lam-e-dè
29) níg-erim mg-á-zi
30) giš-tukul gi₄-gi₄-dè
31) ki-en-gi ki-uri
32) kuš-ba du₁₀-ge-dè
33) an-ne
34) ^{ki}en-lil-le
35) ^{ki}li-mi-it-iš₄-tár

- 47) unu^{ki}-ga
48) [lugal]-i-si-in^{ki}-na
49) [lugal]-ki-en-gi ki-uri
50) ša-gi-d[u-a]
51) ^{ki}Inanna-ka me-[en]
52) inim-^{ki}en-lil-lá-ta
53) [níg-]si-sá
54) ki-en-gi ki-uri
55) [ba-ni-]in-gar-ra-aš^{ss}

Kol. II

- 1) [u₄-]bi-a
2) [ibi]la-DUMU-SAL-^{ss}
3) [nibru]^{ki}
4) [ibi]la-DUMU.SAL
5) uru^{ki}-[ma]
6) ibila-DUMU.SAL
7) [i]-si-in-^{ki}-na
8) [ibi]la-DUMU.SAL
9) [ki-en]-gi ki-uri
10) [h]gú-bi-a
11) [. . .]nam-ir
12) [hu]-mu-ni-ib-aka
13) [ama-]jar-gi₄-bi
14) [n]i-mu-a